

HUILENDE HALFENGELN TUSSEN EUPHRAAT EN TIGRIS HET SYRISCHE MONNIKDOM NADER BELICHT Interview met byzantinoloog Andrew Palmer

Annabelle Parker en André de Raaij

Dr. Andrew Palmer is universitair docent bij de vakgroep Byzantinologie en Nieuwgrieks aan de Rijksuniversiteit Groningen. Te Oxford studeerde hij Klassieke Talen; hij promoveerde in de Syrologie en onlangs verscheen zijn eerste boek *Monk and Mason on the Tigris Frontier*. Hierin beschrijft Palmer nauwkeurig het leven van de monniksgemeenschappen en de omwonenden aan de uiterste oostgrens van het Romeinse Rijk aan de hand van authentieke Syrische teksten en archeologische overblijfselen.

Tur Abdin is een bergachtig gebied bij de rivier de Tigris, in het huidige zuid-oost-Turkije. De meerderheid van de huidige bevolking spreekt Koerdisch en belijdt de Soennitische Islam; nog steeds echter woont er een groep Christenen die een Aramees dialect spreekt en die ten onrechte 'Christen-Turken' genoemd worden. In de vroeg-christelijke tijd hoorde dit gebied nog bij Syrië en lag Tur Abdin op de grens tussen het Oost-Romeinse - of Byzantijnse - en het Perzische Rijk. Hier kwam het Syrisch-Orthodoxe monnikdom tot bloei. Nu nog getuigen imposante kloosters, forten en inscripties van een eens dichtbevolkt gebied.

Groniek sprak met hem over onder andere de monniken en steenhouwers van Tur Abdin.

- Uw boek lijkt een eerste kennismaking met het gebied, een raamwerk dat bestaat uit bronnen die nooit eerder gepubliceerd waren, en dat de basis vormt voor verdere geschiedschrijving over het vroege monnikdom in Tur Abdin...

- Ja, dat klopt. Het boek is gegroeid uit een dissertatie; veel bronnen zijn voor het eerst uitgegeven en gelezen door mij. Ik ben erg blij als ik dichtbij de stemmen uit het verleden kan zijn en niet aangewezen hoef te zijn op een bemiddelaar, een tussenpersoon. Boeken die alleen maar bestaan uit vertelling over het verleden zonder een ontmoeting met bronnen uit het verleden zijn een beetje vervelend. Daarom ben ik in het begin dit gebied gaan bestuderen, omdat ik wist dat ik dan voortdurend geconfronteerd zou worden met de noodzaak om zelf als het ware uit de rots te hakken wat ik wilde weten.

- Hoeveel was er al bekend over Tur Abdin voordat uw boek verscheen, wat voor beeld bestond er over deze streek ?

- Het is niet voor het eerst dat er geschreven wordt over Tur Abdin, maar er is nog nooit eerder kritisch geschreven over Tur Abdin. Wat houdt dat in ? Men heeft - voor zover de bronnen bekend waren - gewoon naverteld wat de bronnen vertelden, en men heeft niet geprobeerd de waarheid te zoeken achter de tekst of te zien uit welke hoek iets geschreven is, met welk perspectief, voor wie, door wie en wie ons in de maatschappij van Tur Abdin geen stem heeft kunnen overleveren. Men moet, om een beeld te maken dat een beetje lijkt op de wereld zoals wij die kennen, zich ook wel afvragen wat er niet verteld is, en waarom wat er verteld is, op die manier verteld is, en dan pas wordt het interessant, vind ik.

- *De inscripties in muren, waarmee u zich veel bezighoudt in uw boek, zijn vaak gebrekkig of helemaal onleesbaar geworden. In hoeverre kan men iets doen met zulke bronnen ?*

- Wat er niet staat, geeft ook informatie. Als je uit een bron weet dat iets zo of zo was, en je komt een andere bron tegen die over hetzelfde gaat, maar waarin iets heel belangrijks niet wordt vermeld, dan kun je concluderen, dat die informatie is onderdrukt, dat hier sprake is van (bewuste) verdraaiing, een soort propaganda soms, maar zonder een concreet geval is het moeilijk te zeggen. Ik ben wel zo'n historicus die tussen de regels door wil lezen. Dat is gevaarlijk zou je kunnen zeggen, dan kom je in een subjectieve sfeer, maar als het geheel objectief blijft, dan blijft het ook een beetje saai, vind ik.

- *Uw boek bevat een dikke bijlage met inscripties in muren, over het epigrafisch onderzoek. Er komt ook archeologie aan te pas om dit gebied te beschrijven. Ook heiligenlevens zijn bronnen voor uw onderwerp...*

- Dat is ook één van de redenen waarom in de titel van het boek monk (monnik) en mason, metselaar maar ook steenhouwer, bij elkaar komen. In het Engels is mason dus ook degene die de inscriptie uitvoert.

Ik denk dat, wanneer men voor het eerst reist naar Tur Abdin, men dan vooral onder de indruk van twee dingen komt: de huidige mensen van Tur Abdin en de oude dingen die daar aanwezig zijn. Voor het merendeel zijn dat dingen uit steen. Je bekijkt al die oude kerken, kloosters en vestingen, en de vragen die bij je opkomen zijn: hoe oud zou dit alles zijn, voor wie en door wie is het gemaakt. Dan ben je benieuwd naar de mensen die daar vroeger woonden, en vooral omdat je in eerste instantie in contact kwam met de mensen van nu. Je bent geraakt door het contrast: de mensen van nu bouwen lang niet zo mooi als toen. Er is überhaupt niet zoveel geld aanwezig in Tur Abdin nu. Eén van de vragen die dus bij mij opkwam was: hoe komt het, dat Tur Abdin op een gegeven moment (wanneer staat nog niet vast) een betrekkelijk rijk gebied was en hoe komt het dat het nu weer arm is? Dan moet je de weinige bronnen gebruiken die er zijn, zoals heiligenlevens en inscripties. De heiligenlevens zijn geschreven om twee redenen. Ten eerste, om de christenen te stichten, om hen een voorbeeld te geven hoe het christelijk leven gevoerd kan worden, een ideaal. Ten tweede, om een klooster een beetje meer karakter te geven door het een geschiedenisverhaal te geven.

Die heiligenlevens hebben dus een heel beperkt doel, dat zich afspeelt in het kader van het monnikenleven en de uitstraling ervan op de maatschappij.

Hoe, is de vraag nu, kom je bij het leven van anderen dan monniken? Er waren ook nonnen, die schreven niet, we kunnen hun bestaan nog maar net waarnemen, en je had ook nog gehuwde mensen, dorpelingen, boeren enzo. Ik denk dat de inscripties ons meer vertellen over het leven in het dorp. Ze zijn door mensen geschreven die afkomstig zijn uit de geestelijke stand, en wel door priesters en die mogen gehuwd zijn. In de Orthodoxe kerk zijn dorpspriesters altijd gehuwde personen en zodoende zijn we al een stuk verder dan alleen met monniksverhalen.

Een heel bijzonder boek, uit de vijftiende eeuw weliswaar, maar dat ik op één lijn plaats met de inscripties, is het 'Boek des levens'. Het is een boek afkomstig uit een dorp dat bijna een portret mogelijk maakt van dat dorp. De tekst van dat boek heb ik op microfiche bij mijn boek gevoegd en ik heb het gebruikt, ook al gaat mijn boek over een vroegere periode. Er was namelijk voor de vroege periode geen soortgelijke bron. Ik heb - wat je misschien gevaarlijk vindt - moeten aannemen, dat het leven in al die eeuwen niet zozeer veranderd was in een dorp in Tur Abdin. Het is een vervanging van het niet-aanwezige bewijs dat er ook een leven, een structuur, een manier van overleven binnen het dorp was.

Het probleem van het schrijven van dit boek was vooral dat er heel weinig bronnen zijn, en dan moet je met de bronnen die er zijn zoveel mogelijk vertellen. Ik heb mij dan ook met het schrijven van het boek proberen te houden aan wat de bronnen aangeven. Niet dat ik dacht, dat je niet meer te weten kon komen over Tur Abdin door het te vergelijken met andere gebieden, zoals op Sicilië bij voorbeeld, maar ik dacht: dat is een ander vak. Men kan mijn boek gebruiken juist om deze vergelijking te maken. Dan moet ik het niet bederven door het zelf al te doen.

- *Wat betekent de naam Tur Abdin ?*

- In de volkstaal van de Syriërs van Tur Abdin ('Oe Toeroede Aboedi') betekent het de berg van de asceten. Ik denk dat ze niet ver van de waarheid afzitten. Het kan ook de berg van de slaven betekenen, maar als je je bedenkt dat die naam pas uit de vierde of vijfde eeuw stamt, en de monniken er toen al waren, ben je geneigd toch te kiezen voor de eerste vorm, berg van de asceten. Daarvoor heette Tur Abdin Macius of iets dergelijks.

- *Wat is er met die naam gebeurd ?*

- Geografische namen verschuiven vaak in de loop van de tijd. Er is heden in Turkije in hetzelfde gebied wel een streek die Mazeuda heet. Je kan aannemen dat dat Macius is.

Kashiari, de oeroude naam van de Assyriërs voor Tur Abdin, is geheel verloren gegaan, die vind je niet meer terug. Tur Abdin is een naam die alleen de Syriërs gebruiken, geen Turk of Koerd gebruikt die naam. Het is de naam uit de oude Christelijke periode.

Veel mensen die rondreizen in Turkije merken dat de Turkse autoriteiten geografische namen omdopen in meer Turks-klinkende namen. Dat heeft mede te maken met het beleid van Atatürk, de stichter van de Turkse

republiek, dat eenheid binnen de republiek te bereiken is door conformiteit aan het Turkse cultuurmodel. Dat betekent dat de pluriforme cultuur van Oost-Turkije niet met rust gelaten wordt. Veel inwoners daar kennen de officiële naam van hun dorp amper, hij staat alleen op de kaart.

- Anders dan wat velen denken, liepen de grenzen van het Romeinse Rijk niet tot de Euphraat, maar tot de Tigris...

- Ik heb in de titel van mijn boek heel duidelijk de Tigris genoemd, omdat men soms wel eens vergeet dat de grens een eind langs de Tigris liep. De Romeinen hebben in een vroeg stadium ook het land aan gene zijde van de Euphraat veroverd, tot aan Noord-Perzië toe, en zelfs een deel van de Koerdische bergen. Na 363 na Christus echter, hebben ze veel land verloren aan de Perzen. Vanaf dat moment tot aan de Arabische veroveringen van 539, lag de grens langs een deel van de Tigris. Op vrijwel alle kaarten staat dat de grens van een dorp met de grappige naam Batman tot de rivier de Gaboer liep. Als dat zo was, dan zou heel Tur Abdin buiten het Romeinse Rijk hebben gevallen. Omdat dit boek er nu juist over gaat dat dit een buitenhoek van het Romeinse Rijk is, heb ik de grens duidelijk op de Tigris getekend, om Tur Abdin heen. In de titel heb ik de Tigris-grens genoemd in duidelijke parallelstelling aan de Euphraat-grens, zodat men niet vergeet, dat ook deze enclave van Tur Abdin een deel van het Romeinse Rijk was.

Je kan wel stellen dat de geschiedenis van Tur Abdin verwaarloosd is, als men niet eens wist of het tot het Romeinse of tot het Perzische Rijk behoorde. De grens is door de historicus Ernst Honigmann eens afgebeeld als een rechte lijn met een cirkel boven Perzisch gebied, en in die cirkel zou zich Tur Abdin bevinden. Hij vroeg zich echter niet af, hoe de mensen daar in die 'cirkel' kwamen zonder helicopter. Procopius, een Byzantijns historicus, schreef dat hij door Perzisch territorium heenging om er te komen. In vreedstijd kon men door elkaars gebied heentrekken.

- Wat voor rol speelden de monniksgemeenschappen in Tur Abdin?

- Wat je opvalt als je het gebied Tur Abdin bestudeert, is, dat er nergens een stad was. Dat komt natuurlijk door de waterschaarste. Er is nauwelijks een dorp met een bron, de meeste dorpen leven van hun watercisternen. Dat zijn kalksteencisternen waarin ze regenwater opvangen. Er zijn wel beken, maar die zijn er niet zoveel, zeker niet om een stad te bevoorraden. De steden bevinden zich in een kring rondom Tur Abdin, dat zelf zo groot is en afgesloten door de steile bergen, dat het altijd een aparte regio is geweest met een eigen bisschop. Soms zat die bisschop in een dorp, later ook in een klooster.

Meestal waren de bisschoppen eerst monnik geweest en enkelen waren eerst gehuwd geweest. De vraag die je moet stellen is: wat voor soort Christendom was dat, dat de monniken in dat gebied uitdroegen, en hoe leefden zij samen met de dorpelingen? Hoe was de wisselwerking, of leefden ze afzonderlijk van elkaar? Nu, het antwoord hierop is niet zo eenvoudig voor de moderne mens, want die kan zich misschien niet voorstellen elke dag gebruik te moeten maken van een klooster. In de dorpen van Tur Abdin moet dat wel degelijk het geval zijn geweest, want elk dorp had

meerdere kloosters in de onmiddellijke omgeving, zodat je daar in een ochtend of een middag naar toe kon gaan om wat klussen te doen. Ook al had je geen geschreven bronnen, je zou als archeoloog moeten stellen dat de ongehuwde mensen in het klooster en de gehuwden in het dorp met elkaar te maken hadden, omdat ze dicht bij elkaar leefden. Gelukkig zijn er wel geschreven bronnen, maar die zijn alleen vanuit het klooster geschreven. Wat zij aangeven, is natuurlijk, dat zij heel belangrijk waren voor de dorpelingen. Zij konden bijvoorbeeld bemiddelen tussen de mensen en God. In die tijd nam men aan, dat alles wat niet onder de controle van de mensen was, rechtstreeks door God werd veroorzaakt. Als de regen uitbleef, of als er een ziekte onder de koeien kwam, zoals in Engeland nu. Niemand vraagt zich nu af of men heeft gezondigd, omdat er ziekte onder de koeien heerst. Toen echter dacht men: alles komt van God en hoe kun je God beïnvloeden? God is een koning, heel ver weg voor die dorpelingen. Een dorpeling heeft niets rechtstreeks met de koning te maken. Als hij de koning wil beïnvloeden moet hij vrienden hebben, hooggeplaatste vrienden, die vrijheid van spreken hebben bij de koning. In die positie, maar dan met betrekking tot God, worden de monniken geplaatst. Waarom hebben zij wel, en hun mededorpelingen niet toegang tot God? Het enige verschil tussen hen is, dat de ene groep gehuwd is, en de andere niet. Het moet dus te maken hebben met het feit dat ze niet gehuwd zijn. Dat niet-huwen houdt natuurlijk ook in, dat ze helemaal geen seksuele relaties hadden, dat ze boven de seks waren verheven. Het is in de praktijk moeilijk, maar theoretisch betekent het, dat ze tot een ander 'soort' mensen behoren, die geen behoefte meer heeft aan seks. Dit kan alleen maar door een soort genade van God, die hen een beetje tot halfengelen maakt. Als halfengel zweef je tussen de mensen en God in; dan hoef je je niet te schamen voor God. De mensen toen dachten namelijk dat ze zich voor God moesten schamen voor hun seksualiteit. In ieder geval, de mensen zagen de monniken als personen die met God spraken zonder zich te hoeven schamen. Als een monnik iets vraagt, dan moet God wel luisteren. Soms ook niet, want God is vrij om te luisteren. Het lukt dan ook niet altijd, maar ondanks het uitblijven van succes kan dat geloof overleefd worden, want dit model hield in dat God altijd vrij bleef om anders te doen dan Hem verzocht werd.

Toch geloofde men in de invloed van monniken. Dat maakte hun positie belangrijk en hun plaats was buiten het dorp en boven de mensen. Ze bemiddelden ook tussen mensen. Met klachten tegen de rijken, die armen het leven zuur maakten of met onoplosbare twisten tussen twee partijen kon je terecht bij de monniken.

Zolang de monniken hun rol van bemiddelaar tussen mens en God en tussen mens en mens vervulden, waren ze van nut. Het is mijn stelling in het boek, dat de oorzaak van de ondergang van het monnikendom en überhaupt van het verval van de hoge cultuur van Tur Abdin is, dat de monniken hun oorspronkelijke rol vergaten en in plaats daarvan hun machtspositie uitbuitten. Het monniksleven kan je ook zien als carrière om bisschop te kunnen worden. De bisschoppen zijn de machtigste mensen in een regio en ze ontvangen een soort belasting van de dorpelingen en vaak laten ze de opbrengst ten goede komen aan het klooster. Op die manier ontstond er een

samenzwering tussen bisschop en klooster om de rest uit te buiten. Dit ondergraaft hun geloofwaardigheid en het geeft de dorpelingen geen reden meer om hen te steunen. Het is goed mogelijk dat de kloosters later minder belangrijk werden zoals in het 'Boek des Levens' en dat de dorpen in Tur Abdin belangrijker werden.

- Hoe ging het in Tur Abdin toen de Islam zich daar gevestigd had na 632 na Chr.?

- Er zijn een heleboel leuke anekdotes over die tijd in de zevende eeuw. Het kon de bewoners daar helemaal niet schelen welke partij ze steunden, als het financieel maar goed uitpakte voor hun. Het kon de Arabieren ook niet echt schelen of er onder de Christenen ruzies waren. De gouverneur van het gebied kon eventueel wel een bisschop afzetten. Die laatsten waren gedwongen om de ambassadeurs om te kopen, om voortdurend bij hen langs te komen en om steeds te onderhandelen. Ze moesten daar een volle beurs voor hebben. Die werd gevuld door hun diocees en hun klooster. Die kloosters vonden dat het hun dan ook moest helpen. Het werd een heel circus in de Arabische tijd. Het klooster was niet zo stichtend meer.

- De rol van de monniken was die van bemiddelaar. Vloeit die rol voort uit het feit dat er zoveel monniken waren, of is het andersom gegaan?

- Vooral in Syrië en Mesopotamië had het Christendom zich in de eerste eeuwen al ontwikkeld tot een godsdienst in verschillende lagen. De bovenlaag werd gevormd door de asceten. De onderlaag, de 'tweederangs' Christenen, die oorspronkelijk niet eens gedoopt waren, vormde de groep van de gehuwden. Deze structuur is voor een deel blijven bestaan, ook al waren sommige monniken wel eens uit op hun eigen zieleheil, maar van buiten gezien vormen zij de kern van het Christendom. De ruggegraat werd natuurlijk gevormd door de gehuwden, zonder hen was de kerk niet in stand gebleven!

De samenleving heeft toen kennelijk behoefte gehad aan zo'n kern van asceten. Je kunt het ook een beetje cynisch zeggen: het huwelijk was niet zo aantrekkelijk als nu. Voor een vrouw was het misschien aantrekkelijker om non te worden. Het monniksleven is anders dan het dorpsleven, het is echter niet minder inspannend. De waarde van een monnik bestaat uit hoeveel geestelijk werk hij doet. Daarbij horen ook zware lichamelijke inspanningen, bij voorbeeld 's winters buiten op een pilaar staan, dagenlang niets eten, enz.

- Het dagelijks leven van een monnik bestond toch niet alleen uit pilaarzitten?

- Zelfs onder de monniken heb je 'normale' mensen en zonderlingen. De pilaarheiligen horen bij de laatsten. Er zijn ook boomheiligen, iedereen weet wel dat er allerlei soorten van monastieke fauna te vinden zijn in Syrië. Het leven van de gewone monnik verschilde niet zo van het leven als leek in het dorp.

In dit gebied zie je duidelijk dat er twee manieren van leven naast elkaar bestonden in of bij een klooster. Er waren de heel erg strenge, indrukwekkende monniken, de *avilae*. Dat betekent zoiets als rouwenden. Het huilen

speelde bij hen een grote rol. Het was niet huilen om hulp, maar een manier om te bidden. De genade van God toont zich in hun mensenziel in tranen, daarom rouwen ze.

Daarnaast heb je de gewone monniken, die in hetzelfde klooster leven en die als dienaar van de rouwenden kunnen optreden, bij voorbeeld als een rouwende zich opsluit als recluse. Tussen hun beiden was geen kloof, maar een relatie van voorbeeld en leerling. Je kon ook 'promoveren' tot rouwende.

- *Wat is er nu over van het monnikdom in Tur Abdin?*

- Er is op het ogenblik een grote concentratie van monniken in het klooster Mar Gabriel nabij Midyat. Maar wat is een grote concentratie als ik je vertel dat er hooguit zeven monniken zijn en twaalf nonnen, die in een afzonderlijk gebouw zitten, maar die wel bij dezelfde gemeenschap horen. Dat wil zeggen dat zij de klussen doen en de monniken lezen en leren. Er zijn er niet zoveel, maar ze zijn jong. Misschien is het een soort zwane-zang...

ATHENA'S BOEKHANDEL

Een boekhandel voor
studieboeken in:

ATHENA

BOEKHANDEL &
Penguinbookshop

binnen-/buitenlandse
literatuur

taal- en letterkunde

kunstgeschiedenis

muziekwetenschap

theaterwetenschap

filosofie

geschiedenis

Athena

Oude Kijk in't Jatstr. 42
9712 EL Groningen
telefoon 050-125593